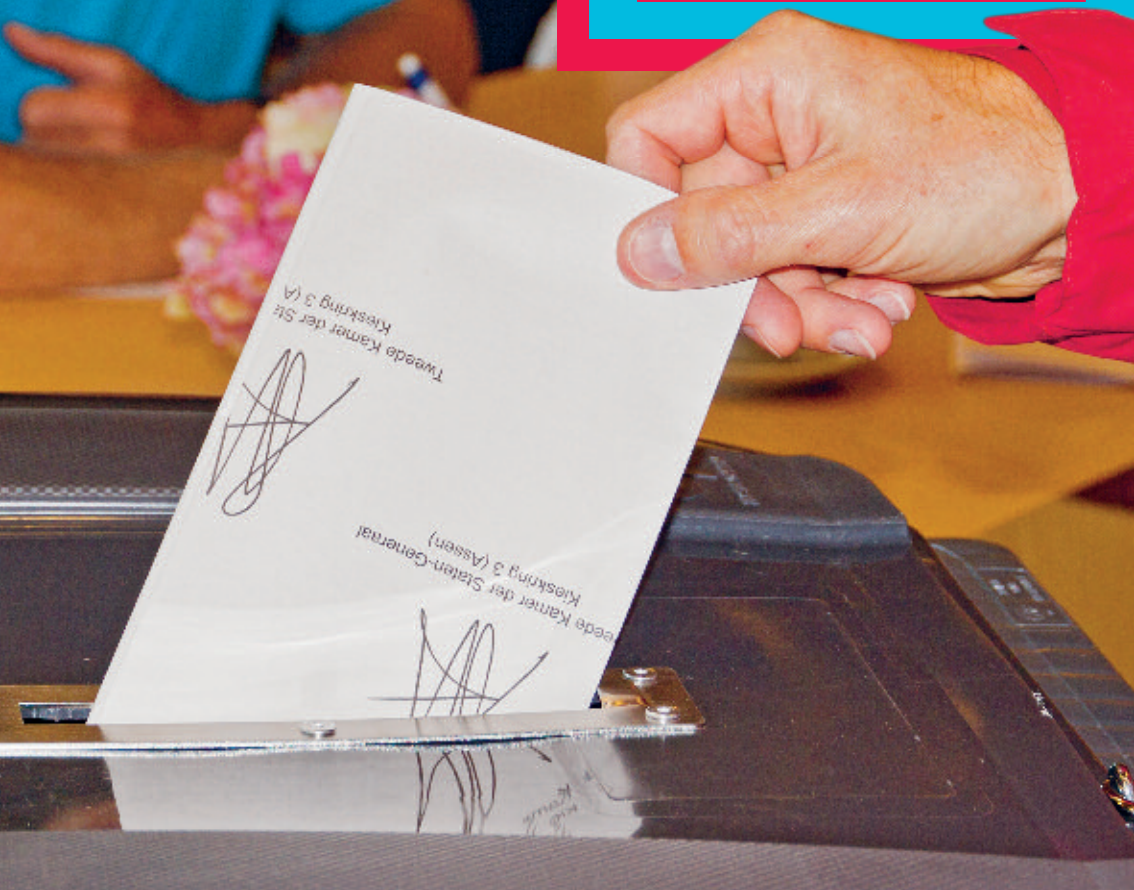

Wat is een democratie?

Een democratie is een land waarin het volk regeert. Maar er is geen land ter wereld dat wordt bestuurd volgens de principes van directe democratie, waarbij het volk keer op keer zelf besluiten neemt over het bestuur van het land. Dat is nu eenmaal onmogelijk: het grondgebied en de bevolking van landen zijn veel te groot om iedereen voortdurend bij elkaar te roepen voor het nemen van belangrijke politieke beslissingen. Daarom hebben de meeste landen een representatieve (vertegenwoordigende) of indirecte democratie. Het volk kiest een aantal vertegenwoordigers, die namens het volk besluiten nemen over het bestuur van het land.

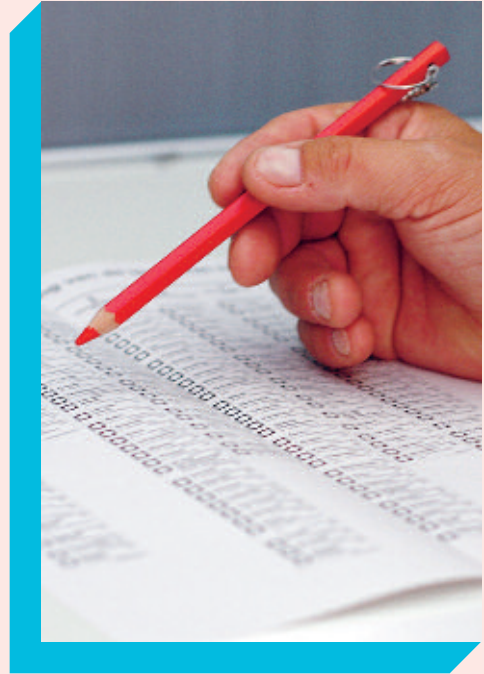
KENMERKEN VAN EEN DEMOCRATIE

Er is een volksvertegenwoordiging

Een democratie heeft een volksvertegenwoordiging, die rechtstreeks door de bevolking wordt gekozen. Deze volksvertegenwoordiging heeft in elk land een andere naam: Tweede Kamer in Nederland, Nationale Vergadering in Frankrijk en Bondsdag in Duitsland. De Tweede Kamer vertegenwoordigt de bevolking, neemt wetten aan en controleert de regering. Daarnaast bestaat er dikwijls nog een kamer, een senaat, die doorgaans niet rechtstreeks door de bevolking wordt gekozen. In Nederland is dit de Eerste Kamer, die wordt gekozen door de Provinciale Staten. De senaat heeft meestal minder taken en bevoegdheden dan de rechtstreeks gekozen volksvertegenwoordiging. Beide kamers tezamen vormen het parlement. Door de rechtstreeks gekozen kamer wordt een regering gevormd. In een democratie heeft de kiezer dus invloed op de samenstelling van de regering.

Er zijn vrije, eerlijke en geheime verkiezingen

Verkiezingen moeten aan een aantal eisen voldoen om ze democratisch te kunnen noemen. Zo moeten de verkiezingen vrij zijn: iedere burger met stemrecht moet vrij zijn keuze kunnen bepalen. En er moet natuurlijk iets te kiezen zijn: onafhankelijke groepen of partijen moeten met elkaar kunnen concurreren om de macht. Verkiezingen

moeten ook geheim zijn. Als dat namelijk niet zo is, dan zou een kiezer op zijn stemgedrag kunnen worden aangesproken en dat zou zijn keuze kunnen beïnvloeden. Verder is het noodzakelijk dat verkiezingen eerlijk verlopen: er mag niet worden geknoeid met de uitslag van de verkiezingen, want dan vormt het parlement geen getrouwe weergave van de wil van de kiezers. En ten slotte moeten verkiezingen volgens een bepaalde regelmaat plaatsvinden, zodat kiezers hun mening over het werk van het parlement en de regering kunnen geven. Een ander aspect van democratische verkiezingen is natuurlijk het algemeen kiesrecht: er mogen geen groepen van de verkiezingen worden uitgesloten. Het recht van burgers om in vrijheid te

kiezen is in een democratie verbonden met het recht van burgers om zich verkiesbaar te stellen.

Er is sprake van machtscheiding

Dat betekent dat er een scheiding is tussen de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht. Globaal gesproken bestaat de wetgevende macht uit het parlement, de uitvoerende macht uit de regering en de rechterlijke macht uit degenen die toezien op de naleving van wetten in een land. Deze scheiding moet er onder meer voor zorgen dat niet te veel macht terecht komt in de handen van een kleine groep. Maar de grenzen tussen wetgevende en uitvoerende macht zijn dikwijls vloeiend: een regering bereidt

wetgeving meestal voor, waarover het parlement vervolgens moet beslissen.

Er wordt gestreefd naar politieke gelijkheid voor iedereen

In een democratie kan de ene mens niet als meerderwaardig of minderwaardig aan de ander worden beschouwd. Alle burgers moeten dezelfde rechten en plichten hebben. Ze moeten gelijkelijk door de overheid worden behandeld. Dit streven naar politieke gelijkheid betekent echter niet dat iedereen ook feitelijk gelijk is: in de maatschappij bestaan nu eenmaal grote verschillen tussen mensen en hun mogelijkheden om bijvoorbeeld politiek actief te zijn. Bepaalde structuren in de maatschappij staan het doel van gelijkheid soms in de weg. Maar in een democratie mag het niet zo zijn dat een bepaalde groep burgers van nature meer rechten of plichten heeft dan een andere groep.

Er is een grondwet

Een grondwet, internationale verdragen en gewone wetten geven de samenleving vorm. Die wetten en verdragen moeten natuurlijk op democratische wijze via een parlement tot stand zijn gekomen. In een democratie is het van het grootste belang dat de wet ook wordt nageleefd, niet alleen door de burgers, maar ook door de overheid. Gebeurt dat niet, dan ontstaat willekeur, het recht van de sterkste. Een democratie is per defi-

nitie een rechtsstaat. Maar tegelijkertijd kan er ook een spanning bestaan tussen democratie en rechtsstaat. Democratisch genomen besluiten kunnen bijvoorbeeld indruisen tegen de principes van de rechtsstaat.

De vrijheid van burgers wordt beschermd

Democratie en vrijheid zijn een soort eeneeige tweeling. Een van de vrijheden is de vrijheid van meningsuiting. Dat betekent niet dat je zomaar alles kunt zeggen. Om te bepalen wat wel en wat niet kan, is in een democratie een

onafhankelijke rechterlijke macht nodig. Maar de rechter stelt geen algemene grenzen; als iemand zich beledigd voelt kan hij naar de rechter stappen om bijvoorbeeld schadevergoeding of rectificatie te eisen. En de regering kan een gerechtelijke procedure tegen iemand beginnen die zich bijvoorbeeld schuldig heeft gemaakt aan smaad of het zaaien van haat. Maar de bestuurders van een land mogen de vrijheid van meningsuiting op geen enkele wijze beperken. Doen ze dit wel, dan wordt de democratie geweld aangedaan.

Er is een maatschappelijk middenveld

Het volk kiest zijn vertegenwoordigers, maar daarmee is het in een democratie niet gedaan. Het kloppend hart van een democratie is de *civil society*, het maatschappelijk middenveld van duizenden organisaties die los van de overheid functioneren. Deze zogenoemde non-gouvernementele organisaties (ngo's) vormen zowel een link als een buffer tussen het volk en de overheid. Aan de ene kant zorgen zij voor belangenbehartiging, aan de andere kant beschermen zij de vrijheid van burgers tegen concentratie van macht in de handen van de regering. De

belangengroepen zijn bijvoorbeeld vakbonden, natuur- en milieuorganisaties, patiëntenverenigingen, werkgeversverbanden enzovoort. Een grote rol van betekenis spelen ook de politieke partijen, die in de meeste landen relatief niet zo veel leden tellen, maar wel brede bevolkingsgroepen vertegenwoordigen.

Er zijn vrije media

Politiek gaat voor een groot deel over beleid, en daarom moet iedereen gelijke mogelijkheden hebben om zich over politieke en maatschappelijke thema's te informeren. Daarin spelen de media een

voornamelijk rol. Radio, televisie, krant, internet, zij verschaffen informatie en leveren een bijdrage aan het debat. Een democratie kan niet zonder vrije media. Maar de relatie tussen politiek en media is vaak ingewikkeld en bepaald niet vrij van conflicten: de politicus wil niet alles vertellen, terwijl de journalist wel alles wil horen.

VERSCHILLEN IN DEMOCRATISCHE STELSLS

Er bestaan grote verschillen tussen landen in de manier waarop de wetgevende en de uitvoerende macht zijn ingericht en hoe zij worden samengesteld. Er zijn drie hoofdgroepen van democratische stelsels.

Een parlementair stelsel

In een parlementair stelsel vinden verkiezingen plaats voor een parlement. Op grond van de uitslag van de verkiezingen moet een regering worden gevormd. Daarvoor is een meerderheid van de zetels in het parlement nodig. Soms heeft één partij de meerderheid, soms moeten verschillende partijen samenwerken om een meerderheid te vormen. Dit is vaak afhankelijk van het kiesstelsel, het systeem dat bepaalt op welke manier verkiezingen plaatsvinden. In een parlementair stelsel moet de regering dus het vertrouwen hebben van de meerderheid van het parlement. Die meerderheid kan de regering ook naar huis sturen. In zo'n geval worden dan vaak nieuwe verkie-

zingen gehouden. Nederland is een voorbeeld van een parlementair stelsel.

Een presidentieel stelsel

De scheiding tussen wetgevende en uitvoerende macht vertaalt zich in sommige landen in aparte verkiezingen voor beide machten. Zo wordt in de Verenigde Staten niet alleen het parlement, maar ook de president door de bevolking gekozen. De president heeft dan een eigen machtsbasis. Hij stelt zelf een regering samen, die niet afhankelijk is van een meerderheid in het parlement.

Dat betekent dat de Amerikaanse regering niet door het parlement naar huis kan worden gestuurd. De regering wordt rechtstreeks geleid door de president. Wel heeft deze regering voor belangrijke politieke besluiten een meerderheid nodig in het parlement. De regering moet dus wel samenwerken met het parlement.

Een semipresidentieel stelsel

Een semipresidentieel stelsel is een mengvorm van beide bovengenoemde stelsels. De uitvoerende macht bestaat dan niet alleen uit een door de bevolking

gekozen president, maar omvat ook een minister-president, wiens regering afhankelijk is van een meerderheid in het parlement. Als de president en de premier van dezelfde politieke partij zijn, kunnen ze samenwerken bij wetgeving en in de uitvoering van beleid. Maar het kan ook gebeuren dat ze lid zijn van verschillende partijen en dat ze vooral rivalen van elkaar zijn. De macht van de president wordt in zo'n geval kleiner en die van de premier groter. Een voorbeeld van een semipresidentieel stelsel is Frankrijk.

VERSCHILLENDE KIESSTELSELS

Er zijn niet alleen verschillende democratische stelsels, ook in de manier waarop verkiezingen voor een parlement plaatsvinden bestaat een groot onderscheid tussen landen. Hoe wordt de uitslag van landelijke verkiezingen vertaald in de zetelverdeling in de rechtstreeks gekozen kamer van het parlement? Vier factoren spelen een rol.

Kiesdistricten

Bij verkiezingen wordt een land ingedeeld in zogenoemde kiesdistricten. Het aantal kiesdistricten kan erg verschillen. Elk kiesdistrict vaardigt op basis van de verkiezingsuitslag in dat district één of meer personen af naar het parlement. Als per district slechts één persoon naar het parlement gaat, dan spreken we van *enkelvoudige* districten. Dat is in Groot-Brittannië het geval. Als per district meerdere zetels te verdelen zijn, dan noemen we dat *meervoudige* districten.

Daarvan is België een voorbeeld. Nederland vormt bij verkiezingen voor de Tweede Kamer één groot kiesdistrict – een situatie die niet vaak voorkomt.

Meerderheid of evenredigheid

Een belangrijk onderscheid tussen kiesstelsels is dat tussen meerderheidsstelsels en stelsels van evenredige vertegenwoordiging. In een *meerderheidsstelsel* krijgt alleen de kandidaat die in een kiesdistrict de meerderheid van de stemmen heeft gehaald een zetel in het parlement. Soms gaat de zetel naar de kandidaat die de meeste stemmen heeft gekregen (dat noemen we een *relatieve* meerderheid), in andere gevallen krijgt een kandidaat

pas een zetel als hij meer dan de helft van de uitgebrachte stemmen heeft behaald (dat noemen we een *absolute meerderheid*). In een *stelsel van evenredige vertegenwoordiging* krijgt een partij die 10 procent van de stemmen heeft behaald ook ongeveer 10 procent van de zetels.

Kiesdrempel

De kiesdrempel is het aantal stemmen dat partijen minimaal moeten behalen om één zetel in het parlement te krijgen. In Nederland is de kiesdrempel gelijk

aan de kiesdeler; dat is het totale aantal geldig uitgebrachte stemmen gedeeld door het aantal te verdelen zetels. In andere landen wordt soms een kiesdrempel gebruikt die veel hoger is dan de kiesdeler. Doel hiervan is om het aantal partijen in het parlement te beperken. De kiesdrempel kan landelijk, maar ook per kiesdistrict worden toegepast.

Lijsten of personen

Er bestaan ook grote verschillen in de wijze waarop kandidaten namens een

The collage displays a variety of political campaign posters from the 2012 Dutch general election. The posters feature portraits of candidates and party logos, with slogans in Dutch. The parties represented include VVD, PvdA, CDA, D66, ChristenUnie, SGP, Piratenpartij, 50 Plus, LibDem, Lijst 18, SCP, and PvdT. The bottom of the collage features a dark blue banner with the text 'Tweede Kamerverkiezingen 12 september 2012' in white.

partij kunnen worden gekozen. In Nederland worden de kandidaten door hun partij in een bepaalde volgorde op de kandidatenlijst geplaatst en deze lijstvolgorde is bepalend voor wie er wordt gekozen. Door het uitbrengen van een voorkeurstem (een stem op een andere kandidaat dan de nummer 1 van de lijst) kunnen de kiezers deze lijstvolgorde veranderen. We noemen dit *open* lijsten. In een land als Spanje kun je alleen op een vaste kandidatenlijst van een partij stemmen; daar is het niet mogelijk om de volgorde van kandidaten te veranderen. Dat zijn *gesloten* lijsten. In België kennen ze *semi-open* lijsten. De kiezer brengt zijn stem dan uit op een gehele vaste partijlijst of op één persoon van die lijst. Naast dit lijstenstelsel

bestaat het personenstelsel. Daarin geven de kiezers op het stembiljet aan welke personen in het parlement moeten komen door de personen te nummeren. Dat gebeurt bijvoorbeeld in Ierland.

DE IDEALE DEMOCRATIE BESTAAT NIET

Er is geen land ter wereld dat voor 100 procent voldoet aan de kenmerken van democratie. In de praktijk blijkt dat namelijk nog niet zo eenvoudig. Ontwikkeling naar democratie wordt voor een deel bepaald door de geschiedenis en de cultuur van een land. Gewoonten en gebruiken laten zich niet zomaar wegpoetsen. Zo heeft het ene land een lange traditie van vrijheid en het andere niet.

Voor een democratie is het van belang dat zoveel mogelijk mensen meedoen: insluiting is het devies, niet uitsluiting. Oftewel: een democratie vaart wel bij een hoge mate van participatie. En dat blijkt niet altijd even eenvoudig. Neem de parlementsverkiezingen. Een democratie is gebaat bij een hoge opkomst. Ongeveer een kwart van de stemgerechtigden gaat niet naar de stembus, omdat zij bijvoorbeeld geen vertrouwen hebben in democratische processen of zich totaal niet voor politiek interesseren. Democratie moet zichzelf voortdurend onderhouden – en dat vraagt inzet van kiezers en gekozenen.

Tekst
ProDemos – Huis voor democratie en rechtsstaat

Vormgeving
Puntspatie [bno], Amsterdam

Druk
Bariet Ten Brink, Meppel

Fotografie
p. 1 Nationale Beeldbank,
p. 2 Harm Ramkema, p. 3
Nationale Beeldbank /
Nancy Beijersbergen, p. 4
Nationale Beeldbank /
moxxie, p. 5 Ministerie
van Binnenlandse Zaken
en Koninkrijksrelaties,
p. 6 Nationale Beeldbank /
Jan Kranendonk, p. 7 Natio-
nale Beeldbank / Koos
Busters, p. 8 Bart van
Vliet, p. 9 Harm Ramkema,
p. 10 Lizzy Kalisvaart,
p. 11 Nationale Beeld-
bank / HRGF

ProDemos legt uit wat de spelregels zijn van de democratie en rechtsstaat en laat zien wat je zelf kunt doen om invloed uit te oefenen – in de gemeente, de provincie, het land en Europa.

ProDemos

Huis voor democratie en rechtsstaat

ProDemos
Hofweg 1H
2511 AA Den Haag

(070) 757 02 00
info@prodemos.nl
www.prodemos.nl

Oktober 2017